

**ВАРТІСТЬ МАЙНА ТА РОЗМІР ЗАВДАНОЇ ШКОДИ ЯК КОНСТИТУВНІ
ТА КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ****THE VALUE OF PROPERTY AND THE AMOUNT OF DAMAGE CAUSED
AS CONSTITUTIVE AND QUALIFYING FEATURES OF CRIMINAL
OFFENSES AGAINST PROPERTY**

**Чугуніков І.І., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри кримінального права**

Національний університет «Одеська юридична академія»

У статті, в тому числі і в ретроспективній площині, аналізуються такі конститутивні та кваліфікуючі ознаки посягань на власність, як вартість майна та розмір завданої шкоди. Доводиться, що впровадження законодавцем такого поняття, як вартість майна, з одного боку, було пов'язано з позиціонуванням родового об'єкта відповідних злочинів саме як майна, а не власності, а з іншого – його прагненням забезпечити диференційований підхід до охорони громадського (державного, колективного) та особистого (індивідуального) майна громадян, що у підсумку призвело до виникнення іншої ознаки – завдання шкоди потерпілому. Наводяться додаткові аргументи на користь порозуміння родового об'єкта діянь, передбачених розділом VI Особливої частини, як власності та піддаються критичному аналізу пропозиції щодо повернення до КК історичної назви «майнові злочини». Стверджується, що проголошення об'єктом кримінально-правової охорони власності, а не майна, потребує при конструюванні відповідних конститутивних чи кваліфікуючих ознак зміщення акцентів у бік забезпечення інтересів власника, оскільки саме він є основним учасником відповідних відносин і саме його поведінка визначає їх характер (соціальні чи антисоціальні), у зв'язку з чим, мова має йти про «завдання шкоди власнику», а не про «вартість майна». Піддаються критичному аналізу законодавчі кроки щодо надання таким поняттям, як розмір вилученого (викраденого, привласненого, витраченого) майна та завдання значної шкоди потерпілому нормативного характеру. Аргументується висновок щодо необхідності скасування такої конститутивної та кваліфікуючої ознаки кримінальних правопорушень проти власності, як вартість майна, заміни його поняттям «завдана власнику шкода» та надання останньому оціночного характеру.

Ключові слова: майно, вартість майна, завдана шкода, конститутивна ознака, кваліфікуюча ознака, майнові посягання, власність, кримінальні правопорушення, нормативні поняття, оціночні поняття.

The article, including retrospectively, analyzes such constitutive and qualifying signs of encroachment on property as the value of the property and the amount of damage caused. It is proved that the introduction by the legislator of such a concept as the value of property, on the one hand, was connected with the positioning of the generic object of the relevant crimes precisely as property, not property, and on the other hand, with his desire to ensure a differentiated approach to the protection of public (state, collective) and personal (individual) property of citizens, which in the end led to the appearance of another sign - causing harm to the victim. Additional arguments are given in favor of understanding the generic object of the acts provided for in Chapter VI of the Special Part as property, and the proposal to return the historical name «property crimes» to the Criminal Code is subjected to a critical analysis. It is argued that the declaration of property, not property, as an object of criminal legal protection requires, when constructing the relevant constitutive or qualifying features, a shift of emphasis towards ensuring the interests of the owner, since he is the main participant in the relevant relations and it is his behavior that determines their nature (social or antisocial), in connection with which, it should be about «damage to the owner», and not about «property value». Legislative steps to give such concepts as the amount of seized (stolen, appropriated, spent) property and the assignment of significant damage to the victim of a normative nature are subject to critical analysis. The conclusion is argued regarding the need to cancel such a constitutive and qualifying feature of criminal offenses against property as the value of the property, replace it with the concept of «damage caused to the owner» and give the latter an evaluative character.

Key words: property, property value, damage caused, constitutive feature, qualifying feature, property encroachment, property, criminal offenses, normative concepts, evaluative concepts.

Постановка проблеми. Чинний Кримінальний кодекс (далі КК) України стоїть на позиціях порозуміння родового об'єкта діянь, передбачених розділом VI Особливої частини, як власності, а не майна, які з точки зору сучасної цивільно-правової доктрини та законодавства не є тотожними категоріями. Такий підхід обумовлює необхідність зміщення акцентів кримінально-правової охорони у бік інтересів власника, оскільки саме він є основним учасником відповідних відносин. Проте, однією з основних кваліфікуючих ознак діянь, передбачених розділом VI Особливої частини, залишається вартість майна, що є характерним для уявлень щодо їх сутності як посягань на майно. Використання законодавцем у відповідних статтях словосполучення «завдана шкода» спрямованості цих кримінальних правопорушень на майно не змінює, оскільки це поняття теж набуло нормативного характеру, що фактично призвело до його ототожнення з вартістю майна. Така ситуація не дозволяє забезпечити належний захист інтересів власника та має бути подолана.

Огляд останніх досліджень і публікацій дозволяє зробити висновок, що такі кваліфікуючі ознаки кримінальних правопорушень проти власності, як вартість майна та розмір завданої шкоди, крізь призму об'єкта відповідних діянь не аналізувалися.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є доведення тези щодо необхідності скасування такої кваліфікуючої ознаки посягань на власність, як вартість майна, заміни його поняттям «завдана власнику шкода» та надання останньому оціночного характеру. Для цього треба проаналізувати такі категорії, як «вартість майна» та «завдана шкода» в історичній площині, виявити їх зв'язки з об'єктом кримінально-правової охорони та встановити негативні наслідки нормативного визначення зазначених понять.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, кримінальне законодавство дорадянської доби такого об'єкта кримінально-правової охорони, як власність не передбачало. Тут мова йшла про майнові посягання, об'єктом яких, насамперед, вважалося майно. Цей підхід був успадкований і першими національними КК 1922 та 1927 років, відповідні глави VI та VII яких йменувалися «майнові злочини». Тому, цілком природно, кримінально-правова наука періоду дії згаданих законодавчих актів об'єкт майнових злочинів визначала як майно, до якого відносили річ – матеріальний предмет зовнішнього світу як неживий, так і живий [1, с. 16] (за КК 1922 р. (п. «в» ст. 180), та КК 1927 р. (ст. 171) традиційно виокремлювалася крадіжка коней, волів чи іншої великої худоби).

Разом з цим, слід зазначити, що перші вітчизняні КК вже були орієнтовані на диференційовану охорону майна державних чи громадських установ та майна приватної особи. Так, відповідно до п. «а» ч. 1 ст. 180 КК 1922 р., крадіжка у приватної особи каралася примусовими роботами на строк до шести місяців або позбавленням волі до шести місяців, а крадіжка з державних чи громадських складів та установ (п. «е» ст. 180) позбавленням волі на строк до одного року або примусовими роботами на той самий строк. Позбавленням волі на строк до одного року каралося й шахрайство, що мало своїм наслідком збитки, заподіяні державній чи громадській установі (ст. 188), тоді як шахрайство, що заподіяло збитки приватній особі, каралося примусовими роботами на строк до шести місяців чи позбавленням волі на шість місяців (ст. 187).

Диференційований підхід впроваджував законодавець і при конструюванні обтяжуючих майнові злочини обставин. Так, за КК 1922 р. (п. «з» ст. 180) особливо великий розмір викраденого передбачався як кваліфікуюча ознака крадіжки лише при розкраданні з державних складів, вагонів, суден чи інших сховищ, яке каралося позбавленням волі на строк не нижче трьох років або вищою мірою покарання. Таємне викрадення майна приватної особи такої кваліфікуючої ознаки, як особливо великий розмір викраденого, не передбачало, що, вірогідно, обумовлювалося відсутністю приватної власності, а з нею і можливості мати статки на рівні державної чи громадської установи. Аналогічний підхід був притаманний і КК 1927 р. (п. «е» ч. 1 ст. 170).

Втім, звертає на себе увагу інша обставина. Не дивлячись на те, що КК 1922 та 1927 р.р. оперували поняттями «майнові злочини», при визначенні об'єкта крадіжки у приватної особи вони тяжіли до його позиціонування як особистої власності. Це, зокрема, знаходило свій прояв у конструюванні обтяжуючої такої крадіжки обставини, якою відповідно до п. «б» ч. 1 ст. 180 КК 1922 р. та п. «в» ч. 1 ст. 170 КК 1927 р. визнавалося її вчинення щодо майна, яке завідомо для винного є необхідним для існування потерпілого. Тенденція до виокремлення такого об'єкта, як особиста власність значно посилилася після прийняття під час дії КК 1927 р. низки окремих законодавчих актів, насамперед, Указу від 4 червня 1947 р. «Про посилення охорони особистої власності громадян». Позиціонування об'єкта відповідних кримінально-протиправних діянь не як майна, а як власності обумовлює необхідність зміни у підходах до визначення такої кваліфікуючої діяння обставини, як розмір викраденого. Враховуючи те, що власність становить собою певні відносини, учасником яких є власник, першочергове значення повинна мати не вартість майна, а матеріальне становище потерпілого. Тому при конструюванні відповідних кваліфікуючих обставин виходити треба із заподіяних йому збитків. Саме це, як уявляється, і намагалися відобразити розробники КК 1922 та 1927 р.р., впроваджуючи таку кваліфікуючу обставину крадіжки, як вчинення її щодо майна, яке завідомо для винного є необхідним для існування потерпілого.

Слід зазначити, що під час дії КК 1927 р. в окремих законодавчих актах згадувалася і громадська власність, зокрема у постанові від 7 серпня 1932 р. «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперації і укріплення громадської (соціалістичної) власності». Проте, не дивлячись на це, основний акцент робився саме на охороні державного та громадського майна. Тому й перша примітка до ст. 170 (крадіжка) КК 1927 р., при визначенні ознак дрібної крадіжки виходила саме з вартості викраденого майна, яка не перевищувала п'ятнадцяти карбованців (дрібна крадіжка вчинялася на фабриці і заводі робітником чи службовцем в межах свого підприємства вперше, стосувалася матеріалів і знарядь та тягла застосування заходів дисциплінарного впливу).

На відміну від попередніх, КК 1960 р., як об'єкт кримінально-правової охорони позиціонував не майно, а влас-

ність. При цьому диференціація в охороні її форм значно посилила і вийшла на рівень окремих глав Особливої частини – глава друга охороняла громадську (соціалістичну) власність, глава V – власність особисту. Відповідно до Закону України від 17 червня 1992 р. згадані глави отримали нові назви: у главі другій йшлося про злочини проти державної і колективної власності, у главі п'ятій – про злочини проти індивідуальної власності громадян.

Як вже підкреслювалося, проголошення об'єктом кримінально-правової охорони власності, а не майна, потребує при конструюванні відповідних кваліфікуючих ознак зміщення акцентів у бік забезпечення інтересів власника, оскільки, якби не визначалося поняття власності (як економічна чи юридична категорія, або і те, і інші разом [1, с. 30]) – це завжди відносини, де він є основним суб'єктом. Більш того, наявність чи відсутність такого об'єкта кримінально-правової охорони, як власність, напряму залежить від поведінки власника, яка врешті решт, і визначає характер зазначених відносин, спрямовуючи їх або в соціальну, або в антисоціальну площину. Конституція України (ч. 7 ст. 41) та Цивільний кодекс України (ч. 5 ст. 319) наголошують на тому, що використання власності (скоріше за все тут мова йде про майно) не може завдавати шкоди правам, свободам і гідності громадян чи інтересам суспільства. Тому правочини, які вчиняються з метою, що суперечать інтересам держави і суспільства, є недійсними, а все отримане за такою угодою, за наявності умислу в обох сторін, звертається у дохід держави (ст. 228 ЦК). У теорії цивільного права особливо підкреслюється, що правовий захист не надається жодним правам чи інтересам, які б могли виникнути з дії, що порушує публічний порядок, тобто коли є очевидним, що особа виражає свою волю на вчинення таких дій, які порушують норми публічного права, що виражаються, зазвичай, у виді злочину чи адміністративного правопорушення [2, с. 307, 308]. Отже, об'єктом кримінально-правової охорони можуть бути не будь-які відносини між людьми з приводу речей, а лише відносини, обмежені правомірною поведінкою власника. Тільки в цьому випадку інтереси власника можуть охоронятися кримінальним правом. Антисоціальні відносини (кримінально-протиправна або незаконна угода, укладена між правопорушниками, угода, спрямована на використання всупереч закону державного, комунального або приватного майна із корисливою метою, використання громадянами майна, що перебуває в їхній власності, на шкоду інтересам суспільства, інші типи антисоціальних зв'язків, зокрема пов'язаних з участю в організованих без дозволу азартних іграх (карти, рулетка, «наперсток» тощо) на гроші чи інші речі, або пов'язані з наданням послуг сексуального характеру) не є об'єктом кримінально-правової охорони [3, с. 94-95]. Тому поширена практика притягнення до відповідальності за шахрайство осіб, які шляхом обману (наприклад, видаючи себе за службову особу або повідомляючи завідомо неправдиві відомості про «проблеми із законом» у близьких родичів) отримують неправомірну вигоду від інших осіб, не може бути визнана обґрунтованою, оскільки заснована на порозумінні об'єкта шахрайства, як майна, а не як власності.

З цих позицій, запропоновані законодавцем підходи щодо конструювання кваліфікуючих обставин посягань, передбачених главою V КК 1960 р. були цілком обґрунтованими. В статтях цієї глави йшлося про завдання значної (ч. 2 ст. 14, ч. 2 ст. 141, ч. 2 ст. 143) або великої (ч. 3 ст. 144) шкоди потерпілому, яким, відповідно до чинного на той час КПК 1963 р., визнавалася особа (виключно громадянин), якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду. Нижньої межі кримінально-караної шкоди законодавець не встановлював – це питання вирішувалося виключно крізь призму положень щодо мало-значності діяння. Умисне знищення або пошкодження

індивідуального майна громадян визнавалося злочином за умов, що воно завдало значної шкоди потерпілому (ч. 1 ст. 145). Поняття «значної» та «великої» шкоди мали суто оціночний статус, тобто це питання вирішувалося виходячи з наявних фактичних обставин кожної справи і, насамперед, матеріального становища потерпілого, що є цілком логічним при охороні власності, а не майна.

Що ж стосується охорони державної і колективної власності, то тут ситуація була іншою. В статтях глави II Особливої частини КК 1960 р., мова, передусім, йшла про вчинення відповідних діянь (розкрадання у формі крадіжки, грабежу, привласнення, розтрати, шляхом зловживання посадовим становищем) у великих розмірах. Відповідальність за вчинення зазначених діянь в особливо великих розмірах передбачалася окремою ст. 86¹. Встановлювалася кримінальна відповідальність і за дрібне розкрадання державного чи колективного майна (ст. 85). Тобто, не дивлячись на те, що об'єктом діянь, передбачених главою II Особливої частини КК 1960 р. проголошувалася власність, законодавець статтями цієї глави фактично охороняв майно. Навіть при визначенні такого узагальнюючого поняття, як розкрадання, що широко використовувалося при характеристиці посягань на державну та колективну власність, ні доктрина, ні судова практика увагу на заповіданні цим діянням шкоди власнику не акцентували, обмежуючись вказівкою на те, що розкраданням є умисне протиправне безоплатне вилучення (обернення) державного чи колективного майна у свою власність [4, с. 552-557]. В кримінально-правовій доктрині та законодавстві країн пострадянського простору поняття розкрадання почали пов'язувати з такою ознакою, як заповідання шкоди власнику чи іншому володільцю лише після скасування диференційованого підходу до охорони різних форм власності.

Поняття «розмір викраденого», яке фігурувало у статтях глави II Особливої частини КК 1960 р., тривалий час залишалося оціночним і складалося з двох критеріїв: вартості викраденого та кількості викрадених предметів у натурі (вага, обсяг) і їх значення для народного господарства. Відповідно до напрацьованих судовою практикою вартісних критеріїв дрібним вважалося розкрадання, що не перевищувало 50 крб., незначним – від 50 до 100 крб., значним – від 100 до 2500 крб., у великих розмірах – від 2500 до 10000 крб., в особливо великому розмірі – на суму понад 10000 крб. Проте, ці критерії не були визначальними, оскільки вища судова інстанція країни вимагала від судів при вирішенні питання щодо розміру викраденого врахувати і кількісно-якісний критерій.

Примітним є той факт, що відповідальність за умисне знищення або пошкодження державного чи колективного майна із заповіданням шкоди власнику теж не пов'язувалася (ч. 1 ст. 89), що є характерним при позиціонуванні цього діяння, як посягання на майно.

В деяких статтях глави II Особливої частини КК 1960 р. передбачалася й така кваліфікуюча ознака, як завдання великої шкоди державі чи громадській організації (ч. 3 ст. 83, ч. 3 ст. 86²). Це створювало певне підґрунття для порозуміння шахрайства та вимагання як злочинів проти власності. Однак, наступні зміни до КК 1960 р., які були внесені Законом України від 7 липня 1992 р., підстав для такого висновку вже не надавали. Відповідно до цього Закону, примітка до ст. 81 КК 1960 р., була доповнена новими положеннями, згідно з якими: 1) об'єктом розкрадання, вчиненого у великих чи особливо великих розмірах, а також розкрадання, що завдало великої чи особливо великої шкоди фактично визнавалися державне чи колективне майно; 2) поняття «розмір викраденого» та «завдана шкода» набули нормативного статусу. Великий розмір законодавець зв'язував із сумою, яка в сто і більше разів перевищує мінімальний розмір заробітної плати, встановленої законодавством України на момент вчинення злочину, а особливо великий – із сумою, яка

у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує зазначений вище показник. З цього моменту, інший критерій визначення розміру викраденого чи заповіданої шкоди – кількісно-якісний, фактично пішов у минуле. Згаданим законом було декриміналізовано і дрібне розкрадання (ст. 85), яке відтоді і дотепер розглядається як адміністративне правопорушення.

Зазначені зміни, як уявляється, свідчили про бажання законодавця, насамперед, забезпечити «недоторканість» державного майна, у зв'язку з чим кваліфікуючі обставини посягань на нього пов'язувалися саме з розміром викраденого. Наявність у складах шахрайства та вимагання такої ознаки, як завдання шкоди, спрямованості цих діянь на майно не змінювала, тому це поняття і розглядалося як тотожне з розміром викраденого.

Чинний КК України, як об'єкт кримінально правової охорони теж проголошує власність, відмовляючись при цьому від диференційованого підходу в охороні різних її форм. Проте, аналіз норм розділу VI Особливої частини крізь призму відповідних кваліфікуючих обставин свідчить про те, що законодавець все ж таки тяжіє до ототожнення власності з майном.

Слід зазначити, що позиція, відповідно до якої власність та майно розглядаються як рівноцінні категорії, знаходить підтримку і в сучасній кримінально-правовій літературі. Так, наприклад, на думку В.П. Ємельянова слід повернутися до історичної назви «майнові злочини», оскільки за межами розділу VI Особливої частини залишаються посягання на інтелектуальну власність та багато інших, зокрема й посягання на майнові права та обов'язки. Термін «майнові злочини», як вважає автор, позбавить необхідності вирішувати питання про те, що є об'єктом, а що – предметом, тому що все єдине [5, с. 68-69].

Однак, кримінальне законодавство майнових відносин не регулює. Вони є предметом цивільного законодавства (ст. 1 ЦК), яке, в свою чергу, чітко розмежує абсолютні правовідносини (власність) і правовідносини відносні (зобов'язання). ЦК присвячує їм окремі книги - третю та п'яту. Саме з таких позицій підходить до охорони цих об'єктів і кримінальне законодавство, передбачаючи охорону власності у VI, а господарської діяльності у VII розділах Особливої частини КК. Відмова від поняття «кримінальні правопорушення проти власності» і заміна його поняттям «майнові кримінальні правопорушення» неминує призведе до ототожнення цих понять та неможливості розмежування посягань на власність і посягань у сфері господарської діяльності, що, до речі, і мало місце в КК 1922 р. та 1927 р., де поряд з крадіжкою, грабежем, розбоям, привласненням, шахрайством тощо передбачалася відповідальність за самовільне використання чужого винаходу чи привілеїв, самовільне використання чужого товарного знаку, лихварство, підробку документів чи розписок, злісне банкрутство, виготовлення та зберігання пробірного клейма тощо. Та обставина, що КК України у відповідних статтях оперує поняттям «чуже майно», а не «чужа власність» є цілком обґрунтованим, оскільки заволодіння відносинами об'єктивно неможливе. До того ж, при вчиненні крадіжки, грабежу, розбою, шахрайства, вимагання тощо майно як раз і не страждає. Якщо припустити, що майно, а не власність є їх об'єктом, то прийдеться визнати, що зазначені діяння є безоб'єктними. Передбачаючи таку ситуацію, В.П. Ємельянов зазначає, що у таких випадках конкретна річ дійсно не страждає. Шкода заповідюється майну власнику, як сукупності майнових благ, як певній майновій масі, наявному майновому фонду, який реально зменшується за рахунок викрадення тієї чи іншої речі. Саме в цьому сенсі майно є об'єктом (предметом) злочину [5, с. 69]. З цим цілком можна погодитися, але у запропонованому вченим сенсі майно і є нічим іншим, аніж власністю. Оприбуткування (потраплення у фонди, активи) майнової маси і означає її привласнення та встановлення над нею права власності.

Що ж стосується інтелектуальної власності, то цивільне законодавство не ототожнює її з речовинними відносинами, присвячуючи окрему книгу IV ЦК. У зв'язку з цим, цілком заслуговує на підтримку позиція розробників проекту нового КК України, підготовленого Робочою групою з питань розвитку кримінального права, які, по-перше, як об'єкт кримінально-правової охорони позиціонують власність, а не майно (розділ 6.1), виокремлюючи його від кримінальних правопорушень проти фінансів (розділ 6.3) та кримінальних правопорушень проти порядку господарювання (розділ 6.4), а, по-друге, інтелектуальну власність розглядають як самостійний видовий об'єкт (розділ 6.2) посягань проти економіки (книга шоста) [6].

Як вже зазначалося, чинний КК відмовився від диференційованого підходу до охорони різних форм власності, що є цілком обгрунтованим, оскільки Закон України «Про власність» 1991 р. визнав їх абсолютно рівними. Однак, створення на базі двох глав (II та V) Особливої частини КК 1960 р. одного розділу VI Особливої частини КК 2001 р. призвело до механічного об'єднання в межах тих чи інших статей і кваліфікуючих відповідні діяння обставин, зокрема, й таких як розмір викраденого та розмір заподіяної шкоди. За логікою речей, при охороні власності, а не майна, слід було б відмовитися від такого поняття як «розмір викраденого» і зосередитися на «заподіяній шкоди» власнику. Проте, законодавець не тільки зберіг обидва поняття, а й надав останньому нормативного характеру. Шкода мала визнаватися значною, якщо була заподіяна на суму від ста до двохсот п'ятдесяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Законодавець вимагав від правозастосувача враховувати й матеріальне становище потерпілого (соціальний стан, працездатність, розмір заробітної плати та інші доходи, кількість членів сім'ї, наявність на утриманні малолітніх, хворих, непрацездатних тощо), але така можливість тепер обмежувалася зазначеними вище межами суми спричиненої потерпілому шкоди. Таким чином, і в цьому аспекті законодавець остаточно змістив акценти у бік охорони майна, а не власності.

Не дивлячись на те, що КК 2001 р. передбачав один розділ щодо посягань на власність, збереження таких понять, як розмір викраденого та заподіяна потерпілому шкода створювало підґрунтя для класифікації відповідних діянь. Посягання на державну чи комунальну власність поділялися на: 1) дрібне розкрадання, яке вчинялося шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення, розтрата чи зловживання службовим становищем на суму, що не перевищує трьох неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Ст. 51 КУпАП не розповсюджувалася на приватну власність, оскільки тут мова йшла про розкрадання, яке традиційно характеризувало об'єктивну сторону посягань на соціалістичну (державну, колективну) власність; 2) просте кримінально-каране діяння, що вчинене у розмірі від трьох до двохсот п'ятдесяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян; 3) вчинене у великому розмірі на суму, що у двісті п'ятдесят та більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян; 4) вчинене у особливо великому розмірі, що у шістьсот та більше разів перевищує зазначений вище показник. Посягання на приватну власність поділялися на: 1) просте кримінально-каране діяння, вчинене у розмірі, що не перевищує сто неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Мінімальна межа не встановлювалася, тому це питання мало вирішуватися крізь призму положень щодо малозначності діяння; 2) що заподіяло значну шкоду потерпілому у розмірі від ста до двохсот п'ятдесяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян; 3) вчинене у великому та особливо великому розмірі, оскільки реанімація приватної власності і позиціонування її як об'єкта кримінально-правової охорони усували будь-які перешкоди для визнання посягання на неї таким, що скоєне у зазначених розмірах.

Ситуація дещо змінилася із внесенням у 2009 р. змін до ст. 51 КУпАП. Тепер вона пов'язувалася із вчиненням

не розкрадання, а викрадення, що скоюється у формі крадіжки, шахрайства, привласнення чи розтрата, на суму, що не перевищує 0,2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян (302,80 грн. станом на 2024 рік). Отже, з 2009 р. нижня межа простого кримінально-караного посягання на власність є уніфікованою незалежно від її форм. При цьому, як зазначає Судова Палата у кримінальних справах Верховного Суду України у постанові від 24 грудня 2015 р., застосування положень щодо малозначності діяння у таких випадках виключається, оскільки характер шкоди є фіксованим і не може оцінюватися на розсуд правозастосувача [7].

Запропонований законодавцем та вищою судовою інстанцією підхід логічним не виглядає, особливо якщо згадати, що об'єктом відповідних діянь є власність, оскільки з одного боку, майже неможливо пояснити, чому крадіжка чужого майна, вартість якого складає 300 грн. є адміністративним правопорушенням (максимальний штраф за яке дорівнює 850 грн.), а крадіжка чужого майна, вартість якого складає 310 грн. – кримінальним правопорушенням (максимальний штраф за яке складає 51000 грн.), тобто обгрунтування суспільної небезпеки в таких випадках, та й ще в умовах нестабільності економіки і зростання інфляційних ризиків, просто унеможливується, а з іншого – не виключається застосування положень щодо малозначності при вчиненні грабежу, де характер шкоди не є фіксованим, але це діяння є більш небезпечним, ніж крадіжка, шахрайство, привласнення чи розтрата діянням, що обумовлено, насамперед, саме ігноруванням з боку винного волі потерпілої особи.

Що ж стосується, такої кваліфікуючої посягання на власність ознаки, як завдання значної шкоди потерпілому, то вона, як і раніше, стосується виключно потерпілого – громадянина, хоча чинний КПК України потерпілим визнає також і юридичну особу, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, та адміністратора за випуском облігацій, що діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди (ст. 55).

Таким чином, з позицій чинного КК особа, якій, наприклад, крадіжкою завдано шкоду на 150000 грн. (мінімум для визнання шкоди значною станом на 2024 р. становить 151400 грн.) не може претендувати на посилений кримінально-правовий захист своїх інтересів, навіть тоді, коли вилучене майно є життєво необхідним для її існування.

Ще більш гостро зазначена проблема постає при вирішенні питання щодо відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна. Як зазначалося вище ч. 1 ст. 89 КК 1960 р. відповідальність з розміром знищеного або пошкодженого державного чи колективного майна не пов'язувала. Умовою кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження індивідуального майна громадян визнавалося завдання значної шкоди потерпілому, яке було суто оціночним. Не важко помітити, що перший підхід був заснований на «статусі» майна, а другий виходив з матеріального становища потерпілого, що цілком дозволяло розглядати умисне знищення чи пошкодження його майна і як цивільно-правовий делікт. Створюючи первісну редакцію ст. 194 чинного КК, розробники намагалися синтезувати обидва підходи: умисне знищення чи пошкодження чужого майна визнавалося кримінально караним за умови заподіяння шкоди у великих розмірах. При цьому поняття «великі розміри» залишалося оціночним. Однак, після змін примітки до ст. 185 КК, які відбулися у 2008 р., це поняття набуває нормативного характеру – спричинена шкода визнається заподіяною у великих розмірах, якщо вона у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян. Заподіяння шкоди власнику на меншу суму склад злочину, передбаченого ч. 1 ст. 194, тепер виключає. На цей момент звертає увагу і Пленум ВСУ,

який у п. 26 постанови від 6 листопада 2009 р. «Про судову практику у справах про злочини проти власності» прямо зазначав, що кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження чужого майна настає у разі, якщо такими діями заподіяно шкоду у великих розмірах. Цілком очевидно, що за такого підходу спрямованість діяння, передбаченого ч. 1 ст. 194 КК зміщується у бік майна, а постійне збільшення податкової соціальної пільги ще більше віддаляє об'єкт цього злочину від інтересів власника, штучно звужуючи сферу застосування зазначеної норми. Так, наприклад, у випадку знищення чужої автівки шляхом підпалу (такі випадки значно почастишали в Україні після появи великої кількості не розмитнених автівок з іноземною реєстрацією), кваліфікація за ст. 194 КК можлива лише тоді, коли її вартість складає 378500 грн. (станом на 2024 р.). Зрозуміло, що стільки коштує далеко не кожна автівка. Правоохоронні органи починають кримінальне провадження за ч. 2 ст. 194 КК за ознаками підпалу. Однак, у ч. 2 ст. 194 мова йде про кваліфікуючі обставини, які не «працюють» без ознак основного складу, хоча останнім часом вища судова інстанція займає іншу позицію. Так, наприклад, у постанові Касаційного Кримінального Суду Верховного Суду від 4 січня 2021 р. зазначається, що словосполучення «те саме діяння», вжите у диспозиції ч. 2 ст. 194 КК України, вказує на те, що до діяння, передбаченого цією статтею, слід відносити тільки знищення (пошкодження) майна, а шкода у великих розмірах є наслідком, який виступає кримінальноутворюючою ознакою лише для ч. 1 ст. 194 КК України і не є необхідною для кваліфікації за ч. 2 цієї статті. При кваліфікації випадків умисного знищення чи пошкодження майна шляхом підпалу, вибуху чи іншим загально небезпечним способом (ч. 2 ст. 194 КК України) розмір спричиненої майнової шкоди не має правового значення. Обов'язковою характеристикою злочину, передбаченого ч. 2 ст. 194 КК, є наслідки (шкода у великих розмірах), а саме діяння (спосіб вчинення), оскільки воно в цьому випадку має більшу суспільну небезпеку порівняно зі шкодою у великих розмірах. Керуючись наведеним аргументами, ККС ВС визнав правильною кваліфікацію вчиненого за ч. 2 ст. 194 КК (умисне знищення майна шляхом підпалу) при сумі заподіяної шкоди у 168625 грн. [8], тоді як шкода у великих розмірах станом на 2021 р. дорівнювала сумі у 283750 грн. Намагання вищої судової інстанції країни вирішити проблему надзвичайно високого «порогу» кримінальної відповідальності за умисне знищення чужого майна шляхом підпалу, вибуху чи іншим загально небезпечним способом є цілком зрозумілими. Більш того, ця позиція більшою мірою спрямована на порозуміння діяння, передбаченого ст. 194, як посягання на власність, аніж позиція законодавця, згідно з якою зазначена норма, насамперед, охороняє майно. Однак, наведені судом аргументи критики не витримують, оскільки проблема полягає не у неправильному сприйнятті положень ст. 194, а у вадах запропонованої законодавцем конструкції. Слідуючи за логікою Кримінального Касаційного Суду, крадіжку чи привласнення, вчинені на суму сто гривень, теж слід визнавати кримінально караними, якщо вони вчинені, наприклад, із проникненням у житло (ч. 3 ст. 185) або організованого групою (ч. 5 ст. 191), а замах на вбивство, вчинений способом, небезпечним для життя багатьох осіб, закінченим діянням незалежно від того, чи заподіяно смерть іншій людині. Склад, передбачений ч. 1 ст. 194 КК є матеріальним. Тому, наслідки у виді заподіяної шкоди. є його обов'язковою ознакою. Словосполучення «те саме діяння» означає, що вона містить склад відповідного кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 2 КК) і не може обмежуватися лише такою ознакою об'єктивної сторони, як дія чи бездіяльність. Ч. 2 ст. 194 КК встановлює відповідальність не за підпал, вибух чи використання загальнонебезпечного способу, а за умисне знищення чи пошкодження майна

у такий спосіб, яке є кримінальним правопорушенням лише за наявності великої шкоди. Заподіяння меншої за розміром шкоди може розглядатися лише як цивільно-правовий делікт, який наявність кваліфікуючих обставин не може перетворити на злочин, бо вони лише обтяжують покарання за основний склад, не визначаючи, при цьому, його сутнісних ознак.

До того ж, запропонована ККС ВС позиція не вирішує проблему надмірно високого «порогу» кримінальної відповідальності за умисне знищення чи пошкодження чужого майна у тих випадках, коли заподіяна шкода є меншою чим 378500 грн. і спричинена без використання підпалу, вибуху чи іншого загальнонебезпечного способу, що обумовлює необхідність корегування основних ознак діяння, передбаченого ч. 1 ст. 194 КК України.

Слід зазначити, що тенденція до посилення охорони майна на шкоду власності знаходить відображення і в інших статтях КК, які розташовані поза межами розділу VI Особливої частини, хоча за своєю кримінально-правовою природою передбачені цими статтями діяння є посяганнями саме на власність. До таких діянь, зокрема, належить незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК), при вчиненні якого безпека руху та експлуатації транспорту, як правило, не страждає, проте завжди заподіюється шкода відносинам власності [9, с. 158-160]. Первісна редакція ст. 289 КК, в площині відповідних кваліфікуючих ознак, була доволі суперечливою. У ч. 2 ст. 289 йшлося про завдання значної матеріальної шкоди потерпілому. Це поняття було оціночним що цілком погоджується з порозумінням незаконного заволодіння транспортним засобом як посягання на власність. Однак, у ч. 3 цієї статті згадувалася така обтяжуюча обставина, як вчинення незаконного заволодіння щодо транспортного засобу, вартість якого у двісті п'ятдесят разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Цілком зрозуміло, що за такого підходу акцент робився саме на охороні майна. Саме з його якостями законодавець пов'язував можливість застосування максимального строку позбавлення волі – 15 років. Тому заволодіння транспортним засобом, вартість якого не досягала зазначеної суми, не дозволяло застосовувати ч. 3 ст. 289 КК навіть тоді, коли такий засіб був єдиним засобом існування потерпілого та його родини.

У 2008 р. законодавець вносить зміни до ст. 289, пов'язуючи наявність кваліфікуючих обставин із завданням значної матеріальної шкоди (ч. 2 ст. 289) та завданням великої матеріальної шкоди (ч. 3 ст. 289). При цьому, про потерпілого вже не згадується (з чого постає, що транспортний засіб може знаходитися у будь-якій власності), а поняття шкоди набуває нормативного характеру. Відповідно до п. 3 примітки до ст. 289 КК редакції 2008 р., матеріальна шкода визнається значною у разі заподіяння реальних збитків на суму від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а великою – на суму понад двісті п'ятдесят неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. У 2020 р. ситуація знов змінюється. Згадані кваліфікуючі обставини законодавець пов'язує виключно з вартістю транспортного засобу. У ч. 2 та ч. 3 ст. 289 КК використовується словосполучення «предмет незаконного заволодіння» і встановлюється його вартість – від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (151400 грн. – 378500 грн. станом на 2024 р.) та понад двісті п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (понад 378500 грн.). Такий підхід не залишає сумнівів у тому, що об'єктом діяння, передбаченого ст. 289 КК, є майно, а інтереси власника, його матеріальне становище повністю проігноровані. Тому, наприклад, у випадку незаконного заволодіння автівкою, вартість якої є меншою аніж 151400 грн., потерпілий не може претендувати на посилений захист своєї власності, передбачений ч. 2 та ч. 3 ст. 289 КК, навіть

у тих випадках, коли цей транспортний засіб був єдиним джерелом його існування.

Висновки. Викладене надає підстав стверджувати, що, по-перше, слід позбутися такої ознаки (конститутивної чи кваліфікуючої) кримінальних правопорушень проти власності, як вартість майна (вартість предмету), оскільки вона орієнтує на порозуміння об'єкта зазначених

діянь як майна, а не як власності і фактично призводить до повного ігнорування інтересів власника, як учасника відповідних суспільних відносин, а, по-друге, такому поняттю, як «завдана власнику шкода» доцільно повернути оціночний статус, завдяки чому можуть бути усунуті нормативні перешкоди для належної кримінально-правової охорони відповідних суспільних відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Олійник П.В. Предмет злочинів проти власності: поняття, види, кримінально-правове значення: монографія. Х.: Право, 2011. 208 с.
2. Цивільне право: підручник. У 2-х т. / за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо – Фатєєвої, В.Л. Яроцького. Х.: Право, 2014. Т. 1. 656 с.
3. Чугуніков І.І. Поняття об'єкта злочину та проблеми правозастосування. *Прикарпатський юридичний вісник: зб. наук. праць*. 2017. Вип. 4 (19). С. 91-98.
4. Кримінальне право України. Судові прецеденти (1864-2007р.р.) За ред. В.Т. Маляренка. К.: Освіта України, 2008. 1104 с.
5. Ємельянов В.П. Концептуальні аспекти дослідження об'єкта злочинів. *Право і політика*. 2000. № 11. С. 61-72.
6. Проект Кримінального кодексу України (станом на 30.01.2022), підготовлений Робочою групою з питань розвитку кримінального права. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>
7. Постанова Судової Палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 24 грудня 2015 р. № 5 – 221к15. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/55223194>
8. Постанова ККС ВС у справі №536/621/16к (провадження №51-3166км20) від 4 січня 2021 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Rewiew/92765517>
9. Чугуніков І.І. Соціально-нормативна концепція об'єкта злочину (кримінального правопорушення). *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Т. XXII. Одеса, 2018. С. 155-190.